

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 6. 2022. Issue 2.

CIP - Каталогизација у публикацији
Национална библиотека Црне Горе, Цетиње
COBISS.CG-ID 32743952

ISSN 2536-5592

Publisher: Center for Geopolitical Studies

Center for Geopolitical Studies

Časopis *Montenegrin Journal for Social Sciences* upisan je u evidenciju
medija, Ministarstva kulture Crne Gore pod rednim brojem 782.

MJSS

MONTENEGRIN JOURNAL FOR SOCIAL SCIENCES

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, December 2022.

Publishing this issue of MJSS was supported by the
Ministry of Science of Montenegro

Editor in Chief: Adnan Prekić

Editors: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

International editorial board: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences is indexed in: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Proofreading and lecture in English: Danijela Milićević

Proofreading and lecture in Montenegrin: Miodarka Tepavčević

Address: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Montenegro;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Prepress and print: Pro file – Podgorica

Circulation: 100 copies

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, December 2022.

CONTENTS:

HOW RUSSIA PROMOTES PRO-RUSSIAN AND ANTI-WESTERN PROPAGANDA
IN THE BALKANS?

NARRATIVES OF SPUTNIK SRBIJA ON MONTENEGRO

Takuya NAKAZAWA..... p. 177.

THE ROLE OF THE ITALIAN COMMUNIST IN THE POLITICAL PROCESSES IN
ITALY AND EUROPE (1945–1978)

Luka FILIPOVIC..... p.197.

THE PAST IS UNPREDICTABLE: THESIS ON THE CONSTRUCTION OF HISTORICAL
MEMORY

Srdja PAVLOVIC..... p.225.

YUGOSLAVIA AND TRIANGULAR DIPLOMACY

Sanja RADOVIC p.249.

CARDINAL KOLLONITSCH'S RECOMMENDATION LETTER REGARDING THE
APPOINTMENT OF MARKO ZORČIĆ AS THE NEW UNIATE BISHOP OF MARČA

Mario ŠAIN..... p.271.

A NEW STATE ON OLD ROOTS – Book review: Živko Andrijašević, The History
of Montenegrin Statehood

Adnan PREKIC..... p.305.

BETWEEN SCYLLA AND CHARYBDES – HOW TO LEARN ABOUT
TOTALITARIANISM IN MONTENEGRO

Filip KUZMAN..... p.311.

ĐILAS AND MONTENEGRO – THE LAST EPISODE - Book review: Decay and war
– the diary of Milovan Đilas 1989-1995

Adnan PREKIC..... p.321.

DISAGREEMENT – Presentation of the project „Disagreement” - Cultural Center Belgrade Sanja RADOVIC	p.331.
DIPLOMATIC OVERVIEW – Book review: Branko Lukovac, Memories of a Diplomat Adnan PREKIC	p.335.
A BROAD ANALYSIS OF THE DISSOLUTION OF SFRJ – Book review: Yugoslavia – chapter 1980–1991 Balsa KOVACEVIC	p.347.
MONTENEGRO ON OTTOMAN AND EUROPEAN MAPS – Exhibition view: „Montenegro on Ottoman and European maps” Admir ADROVIC	p.355.
INSTRUCTIONS FOR AUTHORS	p.363.

Glavni i odgovorni urednik: Adnan Prekić

Urednici: Živko Andrijašević, Dragutin Papović, Ivan Tepavčević

Međunarodni uređivački odbor: John K. Cox, North Dakota State University, Fargo, UNITED STATES; Tvrtko Jakovina, University of Zagreb, Zagreb, CROATIA; Lidia Greco, University of Bari, Bari, ITALY; Helena Binti Muhamad Varkkey, University of Malaya, Kuala Lumpur, MALAYSIA; Vít Hloušek, Masaryk University, Brno, CZECH REPUBLIC; Adrian Hatos, Universitatea „Babeş-Bolyai” Cluj, ROMANIA.

Montenegrin Journal for Social Sciences indeksira se u sljedećim naučnim bazama: CEOL - Central and Eastern European Online; ERIH PLUS; Google Scholar; Index Copernicus; CiteFactor; Scientific Indexing Services (SIS); ISRA - Journal impact factor; Electronic Journals Library; ROAD; General Impact Factor; OAJI - Open Academic Journals Index.

Lektura i korektura na engleskom: Danijela Milićević

Lektura i korektura na crnogorskom: Miodarka Tepavčević

Adresa: Danila Bojovića bb 81 400 Nikšić, Crna Gora;

E-mail: mjss@ucg.ac.me

www.mjss.ac.me

Priprema i štampa: Pro file – Podgorica

Tiraž: 100 primjeraka

Volume 6. 2022. Issue 2. Podgorica, Decembar 2022.

SADRŽAJ:

KAKO RUSIJA PROMIVIŠE PRORUSKU I ANTIZAPADNU PROPAGANDU NA BALKANU?

NARATIVI SPUTNIKA SRBIJE O CRNOJ GORI

Takuya NAKAZAWA..... str. 177.

ULOGA ITALIJANSKIH KOMUNISTA U POLITIČKIM PROCESIMA U ITALIJI I EVROPI (1945–1978)

Luka FILIPOVIĆ..... str.197.

PROŠLOST JE NEPREDVIDIVA: TEZE O KONSTRUKCIJI ISTORIJSKOG PAMĆENJA

Srđa PAVLOVIĆ..... str.225.

JUGOSLAVIJA I TRIANGULARNA DIPLOMATIJA

Sanja RADOVIĆ..... str.249.

PISMO KARDINALA KOLONIČA O IMENOVANJU MARKA ZORČIĆA ZA MARČANSKOG UNIJATSKOG EPISKOPA

Mario ŠAIN..... str.271.

NOVA DRŽAVA NA STAROM KORIJENU – Prikaz knjige: Živko Andrijašević, Istorija crnogorske državnosti

Adnan PREKIĆ..... str.305.

IZMEĐU SCILE I HARIBDE – KAKO UČITI O TOTALITARIZMU U CRNOJ GORI

Filip KUZMAN..... str.311.

ĐILAS I CRNA GORA – POSLJEDNJA EPIZODA – Prikaz knjige: Raspad i rat – dnevnik Milovana Đilasa 1989–1995

Adnan PREKIĆ..... str.321.

NEPRISTAJANJE – Predstavljanje projekta „Nepristajanje” – Kulturni centar Beograd

Sanja RADOVIĆ..... str.331.

DIPLOMATSKI OTISAK – Prikaz knjige: Branko Lukovac, Sjećanja jednog diplomate

Adnan PREKIĆ..... str. 335

ŠIRA ANALIZA RASPADA SFRJ – Prikaz knjige: Jugoslavija – poglavlje 1980–1991

Balša KOVAČEVIĆ..... str.347.

CRNA GORA NA OSMANSKIM I EVROPSKIM KARTAMA – Prikaz izložbe: „Crna Gora na osmanskim i evropskim kartama”

Admir ADROVIĆ..... str.355.

UPUTSTVA ZA AUTORE..... str.366.

Original scientific article

JUGOSLAVIJA I TRIANGULARNA DIPLOMATIJA

Sanja RADOVIC ¹

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

e-mail: sanja.radovic19@gmail.com

ABSTRACT:

Changes in international relations in the early 1970s profoundly impacted the Cold War's future trajectory. The purpose of the paper was to highlight Yugoslavia's position in those global changings that started with the Sino-American rapprochement in 1970-1. By analyzing Yugoslav and American diplomatic documents, it is able to gain insight into the complex interdependence between Washington, Beijing, and Moscow, as well as Belgrade's involvement in world affairs during the development of détente. This paper examines Yugoslavia's position during the most dynamic phase of triangle diplomacy by analyzing a series of diplomatic contacts between President Josip Broz Tito and the world's leaders. Furthermore, the article emphasized the relevance of Yugoslavia's nonaligned posture in these events for the first time.

KEY WORDS: *Yugoslavia; China; USSR; USA; Diplomacy; Cold War.*

¹ Sanja Radović – doktorirala na kinesko-jugoslovenskim vezama u doba Hladnog rata. Pored toga, istraživački se bavi temama vezanim za međunarodne odnose u doba Hladnog rata i jugoslovenskom spoljnom politikom u istom periodu. Učestvovala je na više međunarodnih projekata, a objavila je i više naučnih radova na srodne teme. Bila je gostujuća predavačica na Pekinškom univerzitetu, Fakultetu za strane studije (Beijing Foreign Studies University), 2018. Govori engleski i ruski jezik.

SAŽETAK:

Promene koje su se desile početkom 1970-ih u međunarodnim odnosima snažno su uticale na dalji tok Hladnog rata. Cilj rada je bio da se prikaže uloga Jugoslavije u globalnim odnosima u vreme američko-kineskog približavanja. Analizom jugoslovenske i američke diplomatske građe omogućen je uvid u kompleksnu međuzavinost na relaciji Vašington–Peking–Moskva u periodu 1969–1972. i u ulogu koju je Beograd imao u globalnim odnosima u vreme kreiranja detanta. U radu je pokazano kakav je, u vreme najdinamičnije faze triangularne diplomatije, bio položaj Jugoslavije, prvenstveno kroz analizu serije diplomatskih susreta predsednika Josipa Broza Tita sa najvišim svetskim državicima tog doba. U radu je po prvi put osvetljen značaj jugoslovenske nesvrstane pozicije u ovim događajima.

KLJUČNE RIJEČI: *Jugoslavija; Kina; SSSR; SAD; Diplomacija; Hladni rat.*

Svet 1969.

U 1969. godini dogodilo se nekoliko važnih promena koje su uticale na dalji tok Hladnog rata (Xia, 2006, 135). Posle dve decenije oštre konfrontacije, supersile su se našle u ozbiljnoj stupici (Gaver, 2016; Leffler&Westad, 2010; Young&Kent, 2003). Složene globalne okolnosti i zaoštrenost dve ideologije na tri kontinenta, stvorila je potrebu za relaksiranjem međunarodnih odnosa i stvaranjem novih modaliteta saradnje. U traženju novih rešenja i mogućnosti za promenu hladnoratovske dinamike, kreatori spoljne politike u Vašingtonu (u okruženju novog predsednika R. Niksona) došli su na ideju da (re)aktiviraju politiku „trougla”, i da na međunarodnu scenu vrate izolovanu Kinu. Ovaj proces američko-kineskog otvaranja, pratiće na drugom koloseku američko-sovjetsko pregovaranje o razoružanju, čime će svet ući u novu eru globalnih odnosa – poznatu pod imenom *detant* (Stevenson, 1985, Young&Kent, 2003). U kovitlacu kreiranja novog poretka, svoju ulogu je našla i Jugoslavija. Već odlično pozicionirana između SAD-a i SSSR-a odjednom je postala interesantna i kineskoj strani. Kao socijalistička zemlja, sa kojom je Kina održavala kratko vreme i diplomatske veze, Jugoslavija se ukazala kao prilika za demonstraciju ozbiljnosti kada je reč o promeni spoljnopolitičkog kursa Pekinga. Za Beograd je to značilo priliku da posmatra, i na određeni način učestvuje u novoj globalnoj dinamici – što su jugoslovenske vlasti odmah sa zadovoljstvom prihvatile.

Nastanak politike „trougla”

Posle revolucije i uspostavljanja nove vlade u Peking 1949, NR Kina je ostala međunarodno nepriznata, a mesto Kine u UN zauzeo je Tajvan. To je značajno uticalo na kineski međunarodni položaj u naredne dve decenije. U vreme Kulturne revolucije 1960-ih taj položaj se dodatno pogoršao – tada je Kina praktično nestala sa globalne diplomatske karte (Garver, 2016, 304). Odluka Vašingtona da priđe strateškom redefinisanju odnosa sa Kinom 1969, označila je i kineski postepeni izlazak iz izolacije i posledičnu promenu balansa u globalnim odnosima (Xia, 2006, 136). Formiranjem „trougla” na videlo su izašli različiti diplomatski potencijali – bilo je očividno da je „trougao” bio nejednakostraničan, a to je u praksi značilo da je ravnoteža značajno pretezala na stranu Vašingtona, koji je bio u poziciji da pregovara i sa Pekingom i sa Moskvom, u trenutku kada su ove dve zemlje bile na najnižoj tački saradnje u svojoj istoriji (Lüthi, 2012, 378–379). Mešanje karata od

strane Vašingtona trebalo je da pošalje poruku nesigurnosti onoj drugoj strani – bar u početku – čime je spremnost na pregovaranje, u strahu od „zaokruživanja”, igrala važnu ulogu i kod SSSR-a i kod NR Kine. Ono što u Pekingu nisu mogli da znaju, jeste da su kreatori američke politike već bili doneli stratešku odluku da neće pustiti Kinu „niz vodu” u eventualnom sukobu sa SSSR-om, koji je u martu 1969. po prvi put poprimio (ograničenu) oružanu formu.² Istovremeno, i SAD i Kina su imale svoje unutrašnje interese da krenu na put približavanja – SAD su se našle zapretene u vijtenamskim džunglama (Sutter, 2010, 55), sa velikim unutrašnjim problemima – snažnim antiratnim pokretom i ekonomskom krizom – dok je Kina bila iznurena haosom i teškim posledicama Kulturne revolucije (Sutter, 2010, 67–8). SSSR je posle intervencije u ČSSR-u pretrpeo značajno krnjenje svog kredibiliteta, i bio mu je potreban neki potez kojim će se na globalnoj sceni potvrditi kao pouzdan partner.

Jugoslavija je prve informacije o kreiranju „trougla” dobila odmah pošto su se pojavili prvi signali, zahvaljujući pre svega sjajnim analizama Bogdana Crnobrnje, tadašnjeg ambasadora u Vašingtonu. No, poučeni ranijim iskustvom, kada su se promene u odnosima među supersilama negativno reflektovale na poziciju Jugoslavije, u Beogradu su oprezno prišli ovim prvim naznakama (DAMSP, 22. 4. 1970), (Radović, 2021, 44). No, kako se ubrzo pokazalo da su trendovi povoljni, i kada su stigle pouzdane informacije da uključuju i promenu kineske politike prema Jugoslaviji, Beograd je spremno dočekao ove povoljne okolnosti. Krajem 1969. javno je obelodanjeno da se ponovo uspostavljaju diplomatske veze Beograda i Pekinga (DAMSP, 2. 2. 1970) i u maju 1970, u Peking je posle 12 godina, konačno otputovao novi jugoslovenski ambasador, čime su u punom kapacitetu obnovljeni diplomatski odnosi (DAMSP, 29. 5. 1970).

Gotovo istovremeno, povlašćena jugoslovenska pozicija – kao zemlje koja održava diplomatske veze sa sve tri zemlje – prepoznata je i u Vašingtonu i u Moskvi, pa su po objavljivanju vesti o obnovi kinesko-jugoslovenskih veza, iz oba centra požurili da učvrste svoje veze sa Beogradom. Jugoslovenski značaj u narednom periodu potvrdiće posete američkog predsednika Ričarda Niksona (1970) i sovjetskog lidera Leonida Brežnjeva (1971) Jugoslaviji, kao i poziv predsedniku Titu

² Za detaljniji prikaz videti kod: Garver, J. (2016). *China's Quest, The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press, 292; O'Leary, G. (1980). *The Shaping of Chinese Foreign Policy*. Australian National University Press, 113; Mark, Ch. (2011). *China and the World since 1945*. Routledge, 72–73; MacFarquhar, R. & Schoenhals, M. (2008). *Mao's Last Revolution*. Belknap Press of Harvard University Press 2008, 309–315. Najkompletniji prikaz zasnovan na novim izvorima, videti kod: Kuisong, Y. (2000). *The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American rapprochement*, Cold War History, 1:1, 21–52.

da poseti SAD-u (1971) i SSSR-u (1972). Ovome treba pridodati i posetu saveznog sekretara za spoljne poslove Mirka Tepavca (1971) Peking, što sve u zbiru svedoči da se Jugoslavija našla u vihoru snažne diplomatske aktivnosti unutar „trougla”. Ovakav razvoj situacije početkom 1970-ih išao je na ruku Beogradu i omogućio je jugoslovenskim vlastima širi manevarski prostor u kreiranju sopstvene spoljne politike kroz korišćenje prednosti unutar novog balansa.

Nikson u Beogradu

Samo mesec dana posle trijumfnog samita u Lusaki (septembar 1970), na kome su postavljeni temelji politike nesvrstanosti, u Jugoslaviju je po prvi put došao jedan američki predsednik (Jakovina, 2011, 73; Bogetić, 2012, 286). Nije bilo sumnje da je Niksonova poseta bila deo šire američke strategije – jačanjem veza sa zemljama poput Jugoslavije i Rumunije (u kojoj je Nikson bio 1969), i pregovaranjem sa Kinom, slala se poruka SSSR-u. Istovremeno, davala se podrška ovim zemljama, u važnom političkom trenutku – još uvek su bila sveža sećanja na sovjetsku intervenciju u ČSSR-u 1968, posle koje je došlo do radikalne promene načina na koji se gledalo na Sovjetski Savez. Osećaj ugroženosti koji je intervencija stvorila pre svega u Jugoslaviji i Rumuniji, ali i u Kini, bila je važna karta na koju je igrala američka administracija (FRUS 1969–1976, 14. 01. 1969). Niksonu je bilo stalo da predsedniku Titu objasni motivaciju koja je stajala iza promenjene američke politike – bio je stava da je američko „pružanje ruke” Peking bilo motivisano sprečavanjem prevelikog otuđenja Kine usled sve žešće konfrontacije sa SSSR-om, što bi je moglo učiniti opasnom u budućnosti (AJ, 1. 10. 1970). Niksonovi izneti principi bili su u saglasju sa jugoslovenskom spoljnom politikom, pa je Tito mogao samo da izrazi podršku ovakvom pristupu, uz jednu dozu trijumfalizma kroz podsećanje da su pozivi velikim silama da se sastanu i pregovaraju upućeni još na Beogradskoj konferenciji nesvrstanih zemalja (1961). To je značilo da je novootkrivena Niksonova politika pregovaranja zapravo sadržala principe na kojima se temeljila jugoslovenska politika već skoro 10 godina. Jedina ograda jugoslovenskog predsednika bila je da se ne sme vršiti „prekrajanje sudbine sveta na račun ostalih zemalja”. Ono što je posebno bilo interesantno jeste i Niksonova „molba” jugoslovenskom predsedniku da prenese kineskoj strani američki interes da se kinesko-američki kontakti izmeste na „viši nivo”. Sve to su propratile pohvale na račun diplomatskih veština jugoslovenskog predsednika, ali i jugoslovenske pozicije i mogućnosti da deluje kao „most” u situacijama poput ove (AJ, 1. 10.

1970). U Beogradu je Niksonova molba protumačena kao sondiranje spremnosti Jugoslavije i predsednika Tita da se direktnije založe u pregovaračkom procesu između Vašingtona i Pekinga.

Verovatno još uvek nesiguran u američku motivaciju, Tito se postavio uzdržano prema ovoj molbi. U Beogradu su očito procenjivali da su Jugoslaviji dovoljni mostovi koje je sama izgradila, i nisu želeli da ih stavljaju u službu tuđih interesa. Procena je bila da bi takav angažman narušio balans uspotavljen između Jugoslavije i zemalja „trougla”, a to u Beogradu nisu želeli da dozvole (DAMSP, 9. 2. 1970). Povećani oprez je sigurno bio tu kako bi se pokazao obzir prema SSSR-u, na čiju se povoljnu reakciju nije moglo računati, s obzirom na stanje sovjetsko-kineskih odnosa. Jugoslovenska diplomatija je pokazivala rešenost da gradi nove odnose i veze, pa i sa Kinom, ali nikako ne na uštrb odnosa koje je imala sa SSSR-om. To će ostati konstanta jugoslovenske politike i u narednom periodu. Oprez je bio vidan i iz Titove reakcije na Niksonovo ispoljeno interesovanje o stanju sovjetsko-jugoslovenskih odnosa, koje nije mogao da prokomentariše bez opaske da su Amerikanci bolje upućeni kada je reč o SSSR-u: „Vi ste ti koji razgovarate, vi imate crveni telefon, vi bi mogli nama da kažete šta je to, a to što vi razgovarate niko ne zna”, bila je Tepavčeva parafraza Titovog odgovora Niksonu (AJ, 1. 10. 1970). U ovako pomalo oštrom odgovoru mogla je da se pročita i primedba na račun američko-sovjetskog pregovaranja i postojanje straha od tajnog sporazumevanja iza leđa trećih zemalja. Ovo se odnosilo na američko-sovjetsko pregovaranje o ograničenju nuklearnog naoružanja, koje je, kako će se ispostaviti, budilo nepoverenje i u Pekingu.

Značaj posete Jugoslaviji (i prethodno Rumuniji) moguće je ispratiti kroz Kisindžerove memoare, u kojima on otvoreno iznosi da je Niksonova administracija bila namerena da poseti one zemlje Istočne Evrope koje su vodile „autonomnu” spoljnu politiku, dajući na taj način podršku njihovoj nezavisnosti. Poruka koja se na ovaj način slala Pekingu, pokazalo se da je dobro bila protumačena od strane kineskog rukovodstva. Kineski premijer Džou Enlaj je tako u pismu Niksonu početkom 1971. dao do znanja američkom predsedniku da će pošto je već posetio Bukurešt i Beograd, biti dobrodošao i u Pekingu: „Povezujući Peking sa Bukureštom i Beogradom – dva glavna grada koja smo posetili upravo zbog njihove neovisnosti o Moskvi – Džou je jasno dao do znanja kako ga, bez obzira na formalne izjave o Tajvanu, ponajprije zanima sovjetska opasnost” (Kisinžer, 1981, 733). Prvi signali poslani su jasno, i primljeni su sa istom takvom jasnoćom. Ostalo je da se vidi kako će na sve reagovati Sovjeti.

Brežnjev u Beogradu

Od samog starta, bilo je jasno da će biti potrebno da se posebna pažnja posveti Moskvi i njenoj reakciji na promenjene okolnosti. Kada je reč o Jugoslaviji, jugoslovensko-sovjetski odnosi su ušli u fazu zahlađenja posle intervencije u Čehoslovačkoj, a sovjetsko nezadovoljstvo kritikama Beograda na svojoj koži je najbolje osetio Veljko Mićunović koji je 1969. došao u Moskvu na svoj drugi mandat. O tome koliko su se razlikovale okolnosti, ali i njegov tretman, ostavio je vredne memoarske beleške. Dok su se isprva prema njemu odnosili hladno, atmosfera je počela da se menja od jeseni 1970, što koincidira sa Niksonovom posetom Beogradu. „Odjedanput i neočekivano – sva vrata su bila otvorena”, piše Mićunović (Mićunović, 1984, 98). Promenjene međunarodne prilike, bliže jugoslovenske veze sa SAD-om i Kinom, uticale su na sovjetsko rukovodstvo, koje je ubrzo počelo da se raspituje o uslovima i mogućnostima da Brežnjev poseti Jugoslaviju. Bilo je važno brzo uspostaviti ravnotežu i uhvatiti korak sa promenama. Poseta Brežnjeva označila bi i promenu u zastoju koji je nastao – više od četiri godine nije bilo susreta između Tita i Brežnjeva. Poseta je dogovorena za septembar 1971, neposredno pred Titov odlazak na uzvratnu posetu Vašingtonu, što svakako nije bilo slučajno. Jugoslaviji je bilo jasno da se našla u sendviču različitih geopolitičkih interesa, ali se dosledno trudila da zadrži svoj nezavisni kurs i da ne popusti pod bilo čijim pritiscima.

Da će ih biti, pokazao je Krimski sastanak održan u avgustu 1971. Na tom sastanku, sazvanom neposredno po objavljivanju Niksonove posete Peking u naredne godine, definisane su glavne smernice sovjetske politike, uz detaljno razmatranje situacije u vezi sa Kinom i njenim narastajućim značajem (DigitalArchive Wilson, 02. 08. 1971). Stav Vašingtona je bio da je samo ovo okupljanje trebalo da pošalje pretnju Jugoslaviji i Rumuniji da ne traže podršku u Peking zbog razmimoilaženja sa Moskvom (FRUS, 10. 09. 1971). Interesantno je da je na sastanku došao do izražaja i strah SSSR-a od stvaranja osovine Jugoslavija–Rumunija–Albanija, koja bi imala podršku i potporu Pekinga (FRUS, 10. 09. 1971). Preko Mađarske i glasila mađarske „KP” izrazili su svoje protivljenje eventualnom razvoju situacije u tom pravcu, upozorivši da bi tao ceo region dovelo u „ekstremno opasnu situaciju”. U Beogradu su odmah odgovorili, isto preko partijskog glasila („Borbe”), odbacujući ovakve tvrdnje kao „halucinaciju” (Hasan, Yugoslavia’s..., 72). Da je u Vašingtonu postojala zabrinutost zbog narastajućeg sovjetskog pritiska na Balkan, pokazuje i razgovor između Kisindžera i Crnobrnje, neposredno pred Brežnjevljevu posetu Beogradu. Kisindžer je tom prilikom pitao Crnobrnju da li su prilikom ugovaranja

posete bile „uključene neke pretnje.” Crnobrnja je ovo odbacio, ali je potvrdio Kisindžerovo zapažanje da je ovakav sovjetski interes morao biti povezan sa jugoslovenskim približavanjem Kini, i poboljšanjem odnosa Beograda sa SAD-om, Rumunijom i Albanijom (FRUS, 13. 09. 1971).

Ipak, treba reći da se sovjetsko rukovodstvo, i pored opipljivog nezadovoljstva jugoslovensko-kineskim približavanjem, čuvalo direktnog i nedvosmsilenog izražavanja tog nezadovoljstva. O tome piše i Mićunović, koji je imao prilike da se susretne sa Brežnjevom, malo pre njegovog dolaska u Beograd. Brežnjev je pričao o Kini, i kritikovao je kinesku politiku, posebno prema Sovjetskom Savezu, ali nije spominjao jugoslovensko-kineske odnose, očito namerno, kako ne bi pokvario atmosferu pred svoj dolazak. „Ćutanje Rusa o takvim temama samo pokazuje njihovo nezadovoljstvo, a ne njihovu ravnodušnost, a pogotovo ne njihovo odobravanje”, tvrdio je Mićunović. Mićunović je upozorio i Beograd da je sovjetsko ogorčenje Kinom vrlo veliko i da treba biti oprezan prilikom budućih razgovora (Mićunović, 1984, 138).

Postavlja se pitanje da li je sovjetska tišina o jugoslovensko-kineskim sve čvršćim vezama i bližim kontaktima, bila deo taktičkog prilaza ili iznuđen postupak u situaciji kada se manevarski prostor Moskve odjednom sužavao sa nekoliko različitih strana. Treba spomenuti i da je u junu 1971. jugoslovenski ministar spoljnih poslova otišao u prvu zvaničnu posetu Peking, čime su veze Beograda i Pekinga poprimile nove i važne konture. Sve bliže veze Beograda i Pekinga mogle su zaista u Moskvi izgledati kao početak jednog antisovjetskog saveza, koji bi utoliko bio opasniji, jer bi ga činile dve socijalističke zemlje. No, ono što tada još uvek nisu mogli znati u sovjetskom rukovodstvu, jeste koliko su Maove rezerve prema predsedniku Titu i uopšte prema jugoslovenskom društvenom modelu bile velike. I pored uspostavljanja diplomatskih veza i korišćenja Jugoslavije kao sredstva za premošćavanje prepreka u procesu otvaranja prema Zapadu (tu je posebno važna bila jugoslovenska uloga u UN prilikom vraćanja zakonitih prava predstavljanja kineskog naroda na Peking 1971), kinesko nepoverenje prema Jugoslaviji ostalo je postojano sve dok je Mao bio živ (Radović, 2021, 119–129).

Kako bilo, procena sovjetskog rukovodstva da ne izlazi javno sa kritikom Beograda pokazala se kao dobar pristup. Odabrali su drugu taktiku, a to je da direktnim bilateralnim kontaktima pokušaju da uspostave (povrate) ravnotežu u promenjenom balansu između Jugoslavije i zemalja „trougla”. Bio je to i pokušaj Brežnjeva da zaštiti sovjetske interese na Balkanu. U Beogradu su, i pored pritisaka

koji su se mogli očekivati, ipak pozitivno gledali na pokazano interesovanje Vašingtona i Moskve za jugoslovenske pozicije i politiku koju je Jugoslavija vodila. Uvođenjem „kineske” karte, za manje od godinu dana Beograd su posetili američki i sovjetski lider, svaki sa drugačijom agendom i idejom, što je bio prvi takav slučaj u dotadašnjem razvoju diplomatskih veza sa dve zemlje. Bile su to samo nove potvrde o ispravnosti jugoslovenske nesvrstane pozicije. Svet se ubrzano menjao, a Beograd se nalazio u dobroj poziciji.

Brežnjev je konačno došao u posetu u septembru 1971. Insistirao je da poseta ne bude zvanična.

Kako piše Mićunović, u Beogradu su sovjetskoj delegaciji od samog starta stavili do znanja da nisu raspoloženi da vode razgovore o jugoslovensko-kineskim odnosima. Zapisnici potvrđuju upravo to – da na zvaničnim sastancima nije bilo reči o ovoj temi. To nije sprečilo Brežnjeva da iznosi kritike na račun Pekinga, uputivši prilikom razgovora sa Titom i jednu opasku, koja je možda trebalo da isprovocira jugoslovenski stav, rekavši „Kinezi vas (sada) hvale”. Tito nije oćutao na ovakvu konstataciju, pa je dodao da su kineske pohvale krenule tek nedavno, a da su ga ranije nazivali raznim pogrđnim imenima, pa i psom. I to je bilo to kada je reč o Kini, jer je na svaki sledeći Brežnjevljevi pokušaj da ga uvuče u kritiku kineske neprincipijelne politike, Tito vešto izbegavao rečima da to nije strašno i da on to već sve – zna (Stenografske beleške, 24. sep. 1971).

To je bila i nedvosmislena poruka da jugoslovensko rukovodstvo neće dozvoliti bilo kakva dalja uplitanja Moskve u jugoslovensko-kineske odnose. Ovde je možda važno spomenuti i još jednu važnu epizodu, koja slikovito dočarava kako Brežnjevjev temperament tako hladnoratovske prilike i odnose na relaciji Beograd–Moskva. Govoreći o tzv. Brežnjevljevoj doktrini, Brežnjev se svim silama upinjao da dokaže kako Moskva nije ta koja ima nameru da ugrozi jugoslovensku nezavisnost. U kasnijem prepričavanju ovog razgovora na sednici Predsedništva SKJ, Tito je preneo da je Brežnjev bio toliko razočaran samom činjenicom da su u Beogradu mogli da pomisle tako nešto, pa je „vrlo ogorčen, sa suzama u očima, udario šakom i rekao da je strašna stvar da mi u to verujemo, to jest da Sovjetski Savez može da napadne na nas i ugrozi našu nezavisnost” (Tripković, 2013, 283).

Dokaz da ovaj dramski nastup nije preterano razuverio Tita, bio je razgovor koji je neposredno po Brežnjevljevoj poseti, vodio sa Niksonom u Vašingtonu, a u pogledu sovjetske pretnje, o čemu će biti reči nešto niže. Sveukupno, Jugoslavija je bila zadovoljna Brežnjevljevom posetom i značajem koji je SSSR polagao na odnose

sa Beogradom, kao i reafirmacijom principa iz Moskovske i Beogradske deklaracije, u čemu se videla garancija jugoslovenske nezavisnosti (Tripković, 2013, 285).

Sa strane SSSR-a, javna manifestacija dobrih odnosa sa Jugoslavijom bio je možda najvažniji motiv koji je stajao iza Brežnjevljeve posete. Time je trebalo da se pošalje poruka Peking u da se neke stvari ipak neće promeniti i da su sovjetsko-jugoslovenski odnosi čvršći od nekih novih trendova, i da Jugoslaviju prikaže kao jedan, doduše „specifičan” deo socijalističke zajednice, zaključivali su u Beogradu. Kako se tumačilo, poseta sovjetskog lidera uspela je da, bar privremeno, smanji pritisak Moskve na Beograd, iako je Mićunović zapažao da joj je namera bila i da udalji Beograd od Vašingtona i zapadnih zemalja, napadnim demonstriranjem sovjetsko-jugoslovenskog prijateljstva. Ovo je vrlo verovatno bila ispravna procena, i sračunato postupanje sovjetske strane. Posebno imajući u vidu da se predsednik Tito spremao da poseti Vašington svega nekoliko nedelja kasnije.

Tito u Vašingtonu

Prošlo je nešto više od godinu dana od poslednjeg susreta predsednika Tita i Niksona u Beogradu. Situacija je sada ipak bila značajno drugačija. Odnos snaga u „trouglu” prilično se izmenio u korist Kine, koja je čvrsto držala u svojim rukama ključeve pregovaranja sa SAD, dok su pozicije Moskve bile dosta slabije. Promenjena dinamika se refletovala i na jugoslovensku poziciju – dok je Brežnjevljeva poseta trebalo da „pomeri jugoslovenski tas na stranu Moskve, i da uravnoteži jugoslovensko približavanje Kini i SAD, zvaničan poziv Titu da poseti Vašington, mogao je da anulira eventualne efekte Brežnjevljeve posete i da vrati tas na početno mesto” (Radović, 2021, 91). Interes Jugoslavije za ovu složenu igru bio je da dodatno obezbedi i učvrsti jugoslovensku nezavisnu politiku (Bogetić, 2012, 322).

U susretu između Tita i Niksona u oktobru 1971. u Vašingtonu, očekivano, teme razgovora ticale su se odnosa sa SSSR-om i sa NR Kinom. Zanimljiva je bila Titova potreba da tokom zvaničnog susreta naglasi kako „ranije Sovjeti ne bi bili uopšte srećni sa njegovom posetom SAD”, a ovog puta ne samo što nisu stavili nikakav prigovor već su zatražili od njega da prenese američkom predsedniku želju Moskve za dobrim odnosima sa Sjedinjenim Državama, kao i poruku da su „SAD i SSSR glavni partneri u svetu koji mogu da obezbede mir” (AJ, 28. 10. 1971). Brežnjevljeva poruka, iako intonirana prijateljski, krila je u sebi jednu važniju dimenziju – Moskva se trudila na sve načine da istisne Peking iz jednačine, negirajući

značaj „trougla” i vraćajući glavnu svetsku dinamiku na liniju Vašington–Moskva. U tome se očitovala i veličina promene koja je nastupila – Sovjetski Savez sada nije imao samo jednog, već dva suparnika spram sebe.

Drugačiji odnos prema kineskom pitanju Vašingtona i Moskve, video se i u razgovorima sa jugoslovenskom stranom. I dok je Brežnjev izbegavao ovu temu, dotle je Niksona interesovalo dokle je stigla kinesko-jugoslovenska saradnja, kao i kakva je bila sovjetska reakcija na ove veze. Jugoslovenski predsednik nije imao razloga da krije bilo šta, i objasnio je kako se u početku Moskvi takvi kontakti nisu dopali, jer su verovali da je to upereno protiv njih, no, posle jugoslovenskih uveravanja da neće sklapati bilo kakve veze na račun svojih odnosa sa trećim zemljama, olabavio je i stav SSSR-a. Titu je bilo stalo i da se osvrne na „nagađanja o sovjetskim namerama i pretnjama u odnosu na Jugoslaviju”, rekavši da nije bilo nikakvih pretnji sa sovjetske strane u tom pogledu, naprotiv, da je Brežnjevljeva poseta afirmisala neke poznate principe na kojima su sve zemlje gradile odnose (AJ, 28. 10. 1971).

Titova neiskrenost ovom prilikom posebno je bila upadljiva, ako imamo u vidu šta se dešavalo na marginama sastanka. Naime, posle svečane večere organizovane u čast jugosloveske delegacije, Mirko Tepavac je prišao državnom sekretaru V. Rodžersu, kako bi mu preneo ličnu poruku predsednika Tita. Tepavac je preneo, bez prisustva prevodioca, da „sastanak sa Brežnjevom nije protekao dobro”, uz napomenu da je u pitanju lična Titova poruka i da očekuje da bude preneti Niksonu. Iste večeri, samo malo kasnije, Tepavac je prišao i Niksonu, kome je u prisustvu prevodioca, i manje direktno, preneo strahovanja po bezbednost Jugoslavije od strane SSSR-a. Od Niksona je stiglo uveravanje da će Amerikanci uvek poštovati jugoslovensku nezavisnost, ali i da će se postarati „da drugi drže ruke podalje od Jugoslavije”.³ Izgleda da je Tepavac upravo tražio tu vrstu potvrde, pošto je samo prokomentarisao rečima „razumeli ste poruku” (FRUS, 28. 10. 1971).

Teško je pronicati u iskrenost Titove dramatizacije. Moguće je da je zaista strahovao za bezbednost Jugoslavije u tom trenutku, ali i da je veštom igrom pokušavao da obezbedi garancije za Jugoslaviju na obe strane. Strah od Sovjetskog Saveza u trenutku kada se Jugoslavija suočavala sa probuđenim nacionalističkim i separatističkim težnjama lako je objašnjiv, iako ostaje otvoreno pitanje da li je zaista

3 O tome kako su u Vašingtonu već pravili planove o budućnosti Jugoslavije posle Tita, videti: – National Security Council, National Security Study Memorandum 129, June 15, 1971.

https://www.nixonlibrary.gov/sites/default/files/virtuallibrary/documents/nssm/nssm_129.pdf

postojao u meri u kojoj je to predočeno američkoj strani. Pomeranja unutar „trougla” omogućavala su Jugoslaviji da igra otvorenije nego ranije i da za sebe obezbeđuje potrebne garancije. Kako bilo, izgleda da je Nikson bio uveren u autentičnost jugoslovenskog straha, pošto je u kasnijem razgovoru sa Rodžersom zaključio da su „Jugosloveni prestrašeni na smrt”.⁴ Već sledećeg dana, prilikom drugog zvaničnog susreta, poručio je Titu da će njegov pristup sporazumevanju sa SSSR-om biti takav da se Moskvi ne ostavi prostora „da lovi u mutnim vodama u Jugoslaviji ili drugde” (AJ, 30. 10. 1971), kao i da Vašington neće ići na sporazumevanje sa Moskvom i Pekingom na račun trećih zemalja (AJ, 30. 10. 1971). Bio je to nesumnjivo odgovor na Tepavčeve kontakte od prethodne večeri i Tito je morao da bude zadovoljan ovakvim ishodom. Poruka je poslata i primljena. Niksonov odgovor je zanimljiv sa još jednog aspekta – on pokazuje da su bili prepoznati i strahovi od strane Jugoslavije prema pregovaranju među velikim silama na račun trećih zemalja. Jugoslavija nije želela da bude moneta za potkusurivanje, niti da bilo koji način bude oštećena ovim pomeranjima unutar „trougla”, te se stoga trudila da sačuva svoje interese po svaku cenu. Rezultat ovog susreta potvrđen je u Vašingtonskoj deklaraciji, u kojoj je afirmisan interes SAD za nezavisnu i nesvrstanu poziciju Jugoslavije (Bogetić, 2012, 332).

Jugoslovenski pogled na triangularnu diplomatiju

Prikazana diplomatska aktivnost koja je nastupila u svega godinu dana između Jugoslavije i zemalja „trougla”, pokazuje interes koji su SAD i SSSR imale u jačanju svojih veza sa Jugoslavijom u trenucima rekalkibriranja balansa. Korist je imala i Jugoslavija koja je u samo dva meseca, dobila podršku dve supersile za jugoslovenski spoljnopolitički nezavisni kurs. Uzimajući u obzir i da su se odnosi sa Kinom uspešno razvijali, na kraju 1971. Jugoslavija je mogla biti zadovoljna svojim položajem (Gavranov&Stojković, 1972, 452–7).

Kako je Jugoslaviji posle godinu i po dana izgledala politika „trougla”? Jugoslovenski stav prema triangularnoj politici ostao je afirmativan, i Beograd je i dalje video veću korist od potencijalne štete. Kao što je već napomenuto, svako dogovaranje među velikim silama moglo je da ošteti male zemlje, ali je u konkretnoj konstelaciji odnosa Jugoslavija pre videla priliku, nego prepreku za svoju spoljnu

4 Vredi navesti i Niksonovo mišljenje da je razlog za ovu tajnovitost bio strah od prevodilaca iz sopstvenog okruženja za koje se sumnjalo da su dvostruki agenti. – FRUS 1969–1976, Volume XXIX Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972. Doc. No. 232. Memorandum for the President’s File Washington, October 28, 1971, 233. Editorial Note, 587–589.

politiku. Jugoslovenski stav je bio da svako narušavanje monopola u međunarodnim odnosima i uvođenje više faktora u dotadašnji bipolarni poredak, u konačnici doprinosi svetskoj bezbednosti, sprečavajući mogućnost sukoba i daljih tenzija.

Po prvi put od kada je počeo Hladni rat, postojale su linije komunikacije na relaciji Vašington–Moskva i Vašington–Peking, što je relaksiralo dotadašnje tenzije. Takođe, kroz učvršćivanje triangularne diplomatije, globalni odnosi su postajali složeniji, „čime se smanjivala mogućnost da jedna od tri sile ostvari prevlast i dominaciju u svetu” (AJ, 23. 07. 1970). Korist je imao i ceo Pokret nesvrstanih, čija se dodatna afirmacija očekivala na međunarodnoj sceni, jer se zahvaljujući globalnom povratku Kine, tema Trećeg sveta vraćala na veliku pozornicu. Uz određene opreze, dominirao je zaključak da „promena odnosa snaga u trouglu nije remetila osnovne konture našeg viđenja sveta, niti kontinuitet naše spoljne politike” (AJ, 23. 07. 1970). Od mana, prepoznate su metode velikih sila, odnosno činjenica da su uvek mogli da se sporazumeju iza leđa i prenebregnu interese malih zemalja, na šta je upozoravano (AJ, 23. 07. 1970). Josip Đerđa, diplomata i vrstan poznavalac jugoslovenske spoljne politike, pisao je da su se pregovori među tri zemlje odvojali „mimo i bez uvida i prisustva šire međunarodne zajednice i svetske organizacije i bez odgovarajućeg prisustva zemalja o čijim se neposrednim ili posrednim interesima odlučuje ili rešava” (Đerđa, 1–16. 7. 1971, s. 6).

Slično je beležio i Anton Vratuša, zamenik državnog sekretara za inostrane poslove, navodeći da se „multilateralne međunarodne aktivnosti razvijaju naporedo sa konvencionalnim bilateralnim odnosima (...) Vlade i države i njihovi predstavnici sastaju se paralelno, i na bilateralnom nivou, i u međunarodnim forumima” (Vratuša, 16. 5. 1971, s. 9). U tome je bilo sumirano i zvanično gledište jugoslovenske diplomatije, pre svega onog njenog dela koji se odnosio na rezerve prema triangularnoj diplomatiji – „dok je do određene tačke imala nesporno progresivnu ulogu, dovodeći do relaksiranja u međunarodnim odnosima, u drugom trenutku je mogla da se izmetne u svoju suprotnost i oslabi međunarodne institucije”, (Radović, 2021, 95) koje su Jugoslaviji, kao maloj i nenuklearnoj zemlji, bile posebno važne.⁵

1972.

U 1972. godini, postalo je jasno da je triangularna diplomatija značajno izmenila dinamiku Hladnog rata. Najveći dobitnik takve politike bio je njen kreator

⁵ Detaljnije o jugoslovenskim rezervama i daljim predviđanjima, Mates, 1970, 336–346. i kod: Petković, R. Kina, SAD i SSSR. Međunarodna politika, 1–16. 8. 1971.

– Vašington, koji je uspeo da ostvari stratešku prednost i da kroz pregovaranje sa Pekingom preokrene dotadašnji trend opadanja američkog uticaja u globalnim odnosima. No, da je američka igra bila složenija od pukog slabljenja uticaja i istiskivanja SSSR-a iz jednačine, svedočio je i Niksonovo pismo Brežnjevu, poslato svega nekoliko nedelja po obelodanjivanju njegovog puta u Peking – u kome je uputio poziv sovjetskom lideru da „postane njegov partner u raspravi o velikim pitanjima” (Zubok, 2007, 216). Taktički potez bio je tu sa namerom da se smanji osećaj izolacije Moskve i da se odnosi u „trouglu“ uravnoteže. U Vašingtonu su znali da je podrška Moskve u procesu rekreiranja međunarodnog poretka izuzetno važna. Brežnjevljev odgovor bio je da se Nikson dođe u Moskvu na američko-sovjetski samit, što je Nikson prihvatio, uz samo jedan uslov, da se održi posle njegovog puta u Peking (Zubok, 2007, 216).

Niksonova spremnost da svega u tri meseca ode „na noge” svojim glavnim globalnim takmacima, upućivala je na ozbiljnost sa kojim su SAD prilazile globalnim odnosima. U Beogradu su oduševljeno pisali da se „blokofske granice nikada lakše nisu prelazile” (Radovanović, 1–16. 8. 1972). Izgledalo je da se svet pomera ka većem uvažavanju različitosti, i ka izgradnji jednog modela stalnog pregovaranja čime bi se predupredile buduće krize. Detant je bio na svom vrhuncu, a mnogim savremeniciima se učinilo da se Hladni rat završava. Nikson u Pekingu – događaj bez presedana, pratio je ceo svet zadržavajući dah. Ovaj susret ostao je upamćen po čuvenom Šangajskom kominikeu u kome su se dve strane – kako to samo može u veštoj diplomatskoj igri – složile da se ne slažu (Young & Kent, 2003, 286; Jian, 2001, 274–5; Li & Xia, 2018, 259–260). Uz navedene mnogobrojne razlike složili su se, ipak, oko važne suštine – da su pregovori jedini način da se reše krupni međunarodni problemi.

Zanimljivo je da je i Jugoslavija bila tema u ovim susretima. Temu je pokrenuo kineski premijer Džou Enlaj, koji je bio zabrinut oko sovjetskih aspiracija prema Balkanu, pre svega u pogledu Rumunije i Jugoslavije. Nikson je izneo ocenu da se Jugosloveni boje za sopstvenu bezbednost posle Titove smrti (FRUS, 22. 02. 1972.) (što je nesumnjivo bila refleksija na razgovor koji je vodio sa predsednikom Titom šest meseci ranije), sa čim se složio i premijer Džou, dodavši svoju ocenu da su Sovjeti već angažovani u subverzivnim delatnostima u Jugoslaviji, na šta je Kisindžer dopunio rečima da su Sovjeti „veoma aktivni” u Jugoslaviji (FRUS, 22. 02. 1972.) Šta je značila ovako pomalo kodna razmena? I Vašington i Peking su od ranije delili zabrinutost u pogledu sovjetske aktivnosti na Balkanu u razgovorima sa

jugoslovenskom stranom, ali ovaj razgovor otkriva da su njihove brige bile ozbiljnije od taktičkog pritiska na sagovornika, kako se to možda moglo videti iz perspektive Beograda.

Jugoslovenski stav prema Niksonovoj poseti bio je afirmativan, kao i prema celom američko-kineskom procesu otvaranja. Jugoslovenska ocena je bila da će poseta doneti mnogo kada je reč o slabljenju tenzija i uvesti svet u eru pregovaranja: „Dalekosežnost saglasnosti Kine i SAD može se videti pre svega kroz prihvatanje principa miroljubive koegzistencije kao osnove za njihove buduće odnose i rešavanje međunarodnih problema. Ovim se otvaraju perspektive prevazilaženja dugogodišnje zategnutosti u odnosima između dve zemlje i otklanja mogućnost izbijanja međusobnog sukoba” (AJ, 03. 03. 1972). No, u Beogradu su imali i svoje rezerve prema američko-kineskom sporazumevanju. Postavljalo se pitanje koja je cena bila za ovo razbijanje američko-sovjetskog monopola i nije li Kina prihvatila Niksonovu doktrinu prema Aziji (AJ, 03. 03. 1972). Pronicljiva je bila i ocena Beograda da Kina neće dozvoliti da kroz poboljšanje odnosa sa SAD-om dovede sebe u poziciju zavisnosti prema Vašingtonu, i da joj je ova podrška potrebna samo da bi se kalibrirao balans prema SSSR-u, što će postati očevidno već od naredne godne (AJ, 03. 03. 1972). Kada je reč o uticaju koji je ova promena mogla imati na zemlje Trećeg sveta, upućeno je upozorenje da može doći do rivalstva u „tzv. nedefinisanim prostorima” (AJ, 03. 03. 1972). Ipak, Jugoslavija je u ovim promenama videla priliku za sebe – dve zemlje su naime prihvatile za osnovu svojih odnosa principe miroljubive egzistencije (AJ, 03. 03. 1972). Posle posete, Nikson je poslao pismo predsedniku Titu u kome je izdvojio postignutu saglasnost o principima međunarodnog ponašanja i da sporove treba rešavati bez pretnji ili upotrebe sile (Jugoslavija–SAD, 85). To je ujedno bila poruka o neprihvatljivosti sovjetske politike.

Dok je Kina viđena kao glavni dobitnik, SSSR se ispostavlja kao gubitnik u ovim procesima. Stoga je Brežnjevljevi poziv Niksonu trebalo da amortizuje efekte Niksonovog odlaska u Peking (DAMSP, 17. 3. 1972). Tri meseca kasnije održan je Moskovski samit i doneo je novu korist za ceo svet – između dve supersile postignuta je saglasnost o važnosti usporavanja trke u naoružanju. Ovaj sporazum je ostao zapamćen pod imenom SALT 1: „Moskovski samit činio se kao prirodni završetak jednog dugačkog ciklusa koji je obeležilo strateško pomeranje supersila i globalno redefinisavanje odnosa.”⁶

6 Više o SALT-u, videti kod: Garthoff, 1994, 118–122, Radović, 2021, 133.

Koliko su ovi događaji bili veliki, pokazuje da se i u Beogradu sve ovo videlo kao vrhunac Hladnog rata i njegov potencijalni kraj. Leo Mates je pisao: „Niksonov put je znatno doprinjeo tome da se svjetska atmosfera potpuniye raščisti od hladnoratovske zagađenosti koja je trovala političku atmosferu poslijeratnog vremena” (Mates, 16. 4. 1972, s. 18). Matesovi uvidi nisu bili jedinstveni, ali su slikovit prikaz atmosfere tog vremena i značaja koji se pridavao 1972. godini, za koju se verovalo da okončava Hladni rat, i da suštinski menja globalne odnose. Danas je jasno da Hladni rat nije završen 1972, ali te godine jeste u značajnoj meri promenjen njegov dalji tok, i utrt put njegovom završetku.

Tito u Moskvi

Neposredno po Niksonovoj poseti, u Moskvu je otišao i jugoslovenski predsednik Tito. To je bio prvi Titov odlazak posle pet godina pauze u bilateralnim susretima na najvišem nivou.⁷ Iako su jugoslovensko-sovjetski odnosi počeli da se popravljaju od 1971, i dalje se nisu nalazili na zadovoljavajućem nivou. Koliko je Brežnjev bilo stalo da prikaže situaciju drugačije, pokazuje dodela najvišeg sovjetskog ordena Titu prilikom posete – ordena Lenjina.⁸ U Beogradu nije bilo dileme da je napadan sovjetski interes za demonstracijom dobrih odnosa sa Jugoslavijom bio povezan sa širom međunarodnom slikom, ali i sa aktivnijom jugoslovenskom politikom prema velikim silama u prethodne tri godine (Jugoslavija–SSSR, 559). Bilo je vidljivo da je, za razliku od prethodne godine, sovjetski lider ovog puta zauzeo fleksibilniji kurs, što je bilo nesumnjivo povezano sa razvojem situacije u 1972, koji je korigovao sovjetsku politiku u pravcu većeg uvažavanja jugoslovenske pozicije.⁹ Brežnjevljeva namera da bliže veže Jugoslaviju za SSSR videla se iz ponude za ekonomskom i vojnom pomoći. Ta ponuda je bila konkretnija od Zapadne, i pored svih jugoslovenskih veza sa Niksonovom administracijom, što je Jugoslaviji ostavljalo malo manevarskog prostora (Močnik, 2008, 128). Kritika Kine nije izostala ni ovog puta. Brežnjev je bilo stalo da Kinu prikaže kao neprincipijelnu i nepouzdanu državu, o kojoj Jugosloveni i dalje gaje iluzije, odnosno da „dekuražira širi razvoj jugoslovensko-kineskih odnosa”, kako se to tumačilo u Beogradu.¹⁰

7 Tito je u Moskvi boravio od 5. do 10. 6. 1972. godine.

8 Takođe, predsednik Tito je bio prvi strani državnik kome je arovan maršalski mač Crvene Armije (Močnik, 2018, 127).

9 Sam Tito je nekoliko nedelja grupi američkih senatora koji su posetili Jugoslaviju, posvedočio da nikada nije bio bolje primljen u Moskvi, no tog puta (Bogetić, 2015, 47).

10 Ni u Kini nisu bili oduševljeni ovom posetom, pa tako ona nije uopšte zabeležana u kineskoj štampi

Koliko je svako pomeranje u odnosima sa zemljama „trougla” bilo važno, pokazuje Niksonova odluka da odmah po Titovom povratku iz Moskve, pošalje u Beograd državnog sekretara V. Rodžersa, u julu 1972. Bio je to ujedno i nastavak davanja podrške zemljama koje su na neki način bile u otporu prema Moskvi [posetio je Rumuniju i Mađarsku] (Garthoff, 1994, 125). Rodžers nije nimalo okolišao, poručio je Titu direktno da je poslat kako bi uverio Jugoslovane da nije došlo do dogovaranja sa SSSR-om „iza leđa naših prijatelja” (FRUS, 25. 06. 1972). Zanimljivo je da se Titov odnos prema pretnji od SSSR-a značajno promenio u poslednjih godinu dana – dok je pre samo devet meseci tvrdio da je SSSR pretnja jugoslovenskoj bezbednosti, sada je prihvatio Rodžersovu tvrdnju rečima da je isto uveravanje dobio i od Brežnjeva, kao i da su se ovog puta „Sovjeti postavili mnogo fleksibilnije – da nisu vršili nikakav pritisak na Jugoslaviju, niti su tražili baze... Prihvatili su nas onakve kakvi jesmo” (Jugoslavija--SAD, 216). Iz jugoslovenske diplomatske arhive stiče se utisak da je ovo bilo zvanično zapažanje jugoslovenske delegacije, a ne samo namera da se tako prilaže američkoj strani. To je sigurno bilo u vezi sa nezadovoljstvom određenim praktičnim napretkom u poglednu ekonomskih odnosa sa Vašingtonom, što je vidljivo iz pomalo jetkog Titovog komentara da Jugosloveni mogu u SSSR-u da prodaju ono što ne mogu na zapadnim tržištima (FRUS, 25. 06. 1972). Pored toga, Titovo viđenje je bilo, možda neočekivano, da je značajnija bila Niksonova poseta Moskvi, od one Peking, jer je jedino dogovor sa Moskvom istinski smanjivao opasnost od izbivanja rata.

Titovom posetom Moskvi završila se najdinamičnija faza diplomatskih kontakata na relaciji Beograd–Vašington–Moskva–Peking. Sve što se događalo poslednje tri godine bilo je sjajno sumirano u Titovom viđenju svetske politike baš te 1972: „Želim pri tome da napomenem da uzroke i suštinu zategnutosti i nestabilnosti u svijetu ja prije svega vidim na širim relacijama političke i ekonomske ravnopravnosti, upotrebe sile i pritiska, kolonijalizma i siromaštva. Ostale zemlje zato sa pravom očekuju da će se proširenje baze odnosa velikih sila odraziti povoljno i na mogućnosti rješavanja gorućih međunarodnih problema, prije svega na položaj i sudbinu naroda kojima se još uvijek osporava pravo na slobodu, nezavisnost i samostalan razvoj” (Jugoslavija–SAD, 93).

Titovo očekivanje da će proširenje baze odnosa velikih sila u konačnici označiti kvalitativnu promenu u načinu na koji su se tretirali međunarodni problemi, nije bilo samo optimistično viđenje, već i odraz već pominjanog duha vremena. Ipak, pokazaće se da je to bio vrhunac bipolarnog detanta, što je značilo da su dve supersile učvrstile svoj monopol u pogledu rešavanja najvažnijih globalnih pitanja. To je bilo u suprotnosti sa principima i idejama Pokreta nesvrstanih, što će u narednim godinama dovesti do revidiranih zaključaka u pogledu značaja ovih procesa za jugoslovensku spoljnopolitičku poziciju. Sve izloženo, svedoči da balansiranje u „trouglu” nije bilo lako, ali da je Jugoslavija ipak u zbiru mogla da bude zadovoljna procesima i koristima koje je iz njih dobila u periodu 1969–1972. Rezultat je bio značajno pobošljanje odnosa sa sva tri aktera „trougla”, ali i nametanje Jugoslavije kao značajnog partnera u diplomatskim igrama i balansiranjima između svakog od tri aktera, iako će se među njima u narednim godinama zadržati velike razlike, što će u konačnici produžiti Hladni rat za još skoro dve decenije.

REFERENCES:

FRUS 1969–1976, Volume XII Soviet Union, January 1969–October 1970, Briefing Paper, Washington, Issues in US-Soviet Relations Requiring Early Decision, January 14, 1969, 10.

FRUS 1969–1976, VOLUME XIII Soviet Union, October 1970–October 1971, Doc. No. 325. Intelligence Memorandum, Washington, September 10, 1971, 981.

FRUS 1969–1976, Volume XXIX Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972. Doc. No. 231. Memorandum for the Record Washington, September 13, 1971, 576.

FRUS 1969–1976, Volume XXIX Eastern Europe; Eastern Mediterranean, 1969–1972. Doc. No. 232. Memorandum for the President's File Washington, October 28, 1971, 233. Editorial Note, 588.

FRUS, 1969–1976, Volume XVII China, 1969–1972, Doc. 196. Memorandum of Conversation Beijing, February 22, 1972, 744.

FRUS, US-Eastern Europe 1969–1972, Doc. No. 238. Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 25, 1972, 601.

FRUS, US-Eastern Europe 1969–1972, Doc. No. 238. Telegram From the Department of State to the Embassy in Yugoslavia, Washington, July 25, 1972, 602. Sjedinjene Američke Države, Poruke predsednika Jugoslavije i Sjedinenih Američkih Država 1944–1980, Arhiv Jugoslavije, 2014.

Jugoslavija–SSSR, susreti i razgovori na najvišem nivou rukovodilaca Jugoslavije i SSSR 1964–1980, Tom 2, Dokumenta o spoljnoj politici Jugoslavije, Arhiv Jugoslavije, Beograd, 2016.

Diplomatski arhiv Ministarstva spoljnih poslova (DAMSP) – Politička arhiva, Kina, UN 1969, 1970, 1971, 1972.

DAMSP, f. 109, d. 4, br. 415443, 22. 4. 1970, 4.

DAMSP, f. 110, d. 7, br. 43055, DSIP, 5 uprava, Zabeleška, 2. 2. 1970, 1; Konsultacije sa evropskim zemljama. Politika, 21. 11. 1969, s. 4.

DAMSP, f. 108, d. 3, br. 426912, Zabeleška, 29. 5. 1970, 1.

DAMSP, f. 166, d. 5, br. 41142, 9. 2. 1970.

DAMSP, f. 105, d. 12, b. 410245, 17. 3. 1972, 7.

Arhiv Jugoslavije (AJ): Fondovi: 507/IX, Međunarodna komisija CK SKJ; 837, Kabinet predsednika Republike.

AJ 837 KPR I-3-a/107-190, Zabeleška o razgovoru predsednika Republike sa predsednikom SAD-a R. Niksonom, 1. 10. 1970.

AJ 837 KPR I-2-a/50-1, Bela kuća, Vašington, Strogo poverljivo, Memorandum za predsednikov arhiv, 28. 10. 1971, 7.

AJ 837 KPR I-2-a/50-1, Bela kuća, Vašington, Strogo poverljivo, Memorandum za predsednikov arhiv, 30. 10. 1971, 4.

AJ, 507 CK SKJ, IX, 60/ II-159-214, Prve ocene o najnovijim promenama u kinesko-američkim odnosima, 23. 7. 1971, 6.

AJ 507, CK SKJ IX, 60/II/159-214, SSIP, Preliminarna ocena posete Niksona Kini i rezultata kinesko-američkih razgovora na najvišem nivou, 3. 3. 1972, 2.

Stenografske beleške završnih razgovora predsednika SFRJ i predsednika SKJ J. B. Tita i generalnog sekretara CK KPSS L. I. Brežnjeva, vođenih 24. septembra 1971. u Karadorđevu u: „Jugoslavija–SSSR...“, 474, 487.

Digital Archive Wilson Center

Nixon Library (www.nixonlibrary.gov)

Đerđa, J. Mogućnost sadašnjeg trenutka, *Međunarodna politika*, 1-16. 7. 1971, s. 6.

Mates, L. Nikson putuje u Moskvu, *Međunarodna politika*, 16. 4. 1972, 18.

Petković, R. Kina, SAD i SSSR, *Međunarodna politika*, 1-16. 8. 1971.

Radovanović, Lj. Nesvrstani i svrstani, *Međunarodna politika*, 1-16. 8. 1972.

Vratuša, A., Međunarodni odnosi u međuzavisnom svetu, *Međunarodna politika*. 16. 5. 1971, s. 9.

Konsultacije sa evropskim zemljama, *Politika*, 21. 11. 1969, s. 4.

Relations between Yugoslavia and the People's Republic of China. *Yugoslav Survey*, Issue: 1/1972, s. 107.

Bogetić, D. (2012). *Jugoslovensko-američki odnosi 1961-71*, Beograd.

Bogetić, D. (2015). *Jugoslovensko-američki odnosi u vreme bipolarnog detanta 1972-1975*, Beograd.

Garthoff, R. (1994). *Detente and Confrontation: American-Soviet Relations from Nixon to Reagan*, Brookings Institution.

- Garver, J. (2016). *China's Quest, The History of the Foreign Relations of the People's Republic of China*, Oxford University Press.
- Gavranov, V. & Stojković, M. (1972). *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Beograd.
- Hasan, S. (1981). Yugoslavia's Foreign Policy Under Tito II (1945–1980), *Pakistan Horizon*, Vol. 34, No. 4 (Fourth Quarter 1981), 62–103.
- Jakovina, T. (2011). *Treća strana rata*, Fraktura.
- Jian, C. (2001). *Mao's China*, The University of North Carolina Press.
- Kisindžer, H. (1981). *Memoari II deo*, Beograd.
- Leffler, M. & Westad, O. A. (Eds.) (2010). *The Cambridge History of the Cold War Volume I and II*, Cambridge University Press.
- Li, D. & Xia Y. (2018). *Mao and the Sino-Soviet Split, 1959–1973, A New History*, Lexington Books.
- Lüthi, L. (2012). Restoring Chaos to History: Sino-Soviet-American Relations, 1969, *The China Quarterly*, No. 210 (June 2012), 378–397.
- Mark, Ch. (2011). *China and the World since 1945*, Routledge.
- MacFarquhar, R. & Schoenhals, M. (2008). *Mao's Last Revolution*, Belknap Press of Harvard University Press.
- Mates, L. (1970). *Nesvrstanost, Teorija i savremena praksa*, Beograd.
- Mićunović, V. (1984). *Moskovske godine 1969–1971*, Beograd.
- Močnik, J. (2008). *United States-Yugoslav Relations, 1961–80: The Twilight of Tito's Era and the Role of Ambassadorial Diplomacy in the Making of America's Yugoslav Policy* (Doctoral Dissertation on the Graduate College of Bowling Green State University).
- O'Leary, G. (1980). *The Shaping of Chinese Foreign Policy*, Australian National University Press.
- Radović S. (2021). *Kineska politika otvaranja i Jugoslavija*, (doktorska disertacija), Beograd.
- Stevenson, R. (1985). *The Rise and Fall of Détente, Relaxations of Tension in US-Soviet Relations 1953–84*, Palgrave Macmillan UK.
- Sutter, R. (2010). *U. S.–Chinese Relations, Perilous Past, Pragmatic Present*, Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Tripković, Đ. (2013). *Jugoslavija i SSSR 1956–1971*, Beograd.
- Xia, Y. (2006). *Negotiating with the Enemy, U. S.–China Talks during the Cold War 1949–1972*, Indiana University Press.

Young, J. & Kent, J. (2003). *International Relations Since 1945*, Oxford University Press.

Kuisong, Y. (2000). The Sino-Soviet Border Clash of 1969: From Zhenbao Island to Sino-American Rapprochement, *Cold War History*, 1:1, 21–52.

Zubok, V. (2007). *A Failed Empire, The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The New Cold War History.